

Josip Silić

*Horvatski standardni jezik i horvatska narečja **

Privčili smo se povedati da su štokavsko, čakavsko i kajkavsko narečje narečja horvatskoga jezika. No kak da odpovedamo na pitanje: Šteroga horvatskoga jezika?

Dok se spominamo o tem kaj se vupira protu normaj horvatskoga standardnoga jezika, spominjemo, med drugem, i dijalektizme. Pri tem v „dijalektizmaj“ vidimo pojave z čakavskoga i kajkavskoga narečja (tradicionalno: dijalekta). Ali to tak more biti sam če su čakavski i kajkavski delniki horvatskoga jezika kak sistema z šteroga se speljuvle horvatski standardni jezik.

Dok se spominamo o horvatskoj književnosti v prešestnosti, vu nji vidimo horvatsku književnost napisanu z čakavskim (i unda velimo: književnim) jezikom, i horvatsku književnost napisano z kajkavskem (i unda velimo: književnim) jezikom... A kaj pak je z horvatskom književnosti štera je napisana s štokavskim narečjem? Če (opravdano) velimo da je stareša horvatska književnost napisana i s čakavskim i s kajkavskim književnim jezikom, zakaj ne velimo da je napisana i s štokavskim književnim jezikom? Zaključak: I horvatska čakavska književnost ima svojega književnoga jezika i horvatska kajkavska književnost ima svojega književnoga jezika... Sam horvatska štokavska književnost nema svojega književnoga jezika! Ne skrivle se za'tem romantičarska teza (predrazsud) o horvatskoj književnosti kak o horvatskoj književnosti napisanoj z horvatskim (vezda več nie štokavskim) književnim jezikom? (Vu tem slučaju se v terminu „horvatski književni jezik“ vidi termin „horvatski standardni jezik“.)

Ideme v vezdašnjost - denešnje vrieme. Kontemporarna horvatska književnost je pisana i s čakavskim i s kajkavskim – rekli bumo – narečjem. Zakaj smo ju prestáli zvati horvatskom književnosti napisanom s čakavskim književnim jezikom i horvatskom književnosti napisanom s kajkavskim književnim jezikom? Kaj je horvatska književnost napisana z štokavskim narečjem zaprav v konstelaciji denešnje horvatske književnosti? Kaj zaprav znači termin „dijalektalna književnost“ v konstelaciji vezdašnje horvatske književnosti? (A znamo da se on izključivo odnosi na horvatsku čakavsku književnost i horvatsku kajkavsku književnost.)

Vse bi bilo prosteše če bi na štokavsko, čakavsko i kajkavsko narečje gledeli kak na osebuje sustave, šteri su logično (pa unda i metodološki) povedano, jen z drugim v (su)relaciji jezika, a nie narečja. Unda bi „tri narečja horvatskoga jezika“ mogli zameniti z „tri horvatska narečja“. I pitanje „šteroga horvatskoga jezika?“ bi samo po sebi palo v kraj.

Vu tem bi slučaju bilo nemoguče da horvatska narečja kak posebni sustavi (jeziki) jeno z drugem mesta zameniju – i v smislu sustava i v smislu standarda. I horvatska bi književnost (i v prešestnosti i vezdašnjosti) bila napisana s tri književna jezika (če „književni jezik“ razmemo kak „jezik književnosti“). Tek bi unda one bile isto vredne v zestavu horvatske književnosti kak celine. Unda (metodološki) ne bi bile drugačeše od horvatskih književnosti napisanih s latinskim, taljanskem, nemačkem i mađarskem jezikom.

Štokavsko, čakavsko i kajkavsko narečje stvarno jesu drugački sustavi. To pokazuvle i njihova fonologija i njihova morfologija i njihova sintaksa. Rečenice *Toga ja nisam mogao vidjeti u njihovim kućama*, *Toga ja nisan mogal videt va njihovih kućah* i *Tega ja v njihovih hižah videti nisem mogel* spadaju v različite sustave. Za njih se nikak nej mogle reči da su realizacije jenoga i istoga sustava. Čakavska je rečenica *Toga ja nisan mogal videt va njihovih kućah* bližeša ruskomu kak štokavskemu (*Etogo ja ne mog videt' v ih domah*) a rečenica *Tega ja v njihovih hižah videti nisem mogel* slovenskemu kak štokavskemu (*Tistega ja niem mogel videti v njihovih hižah*).

Če ono kaj smo povedali o lingvističkim i sociolingvističkim zakonitostjum (1) na temu o šteri je reč, reči *pakt*, *takt*, *akt* i *fakt* se budo integrirale v štokavski sustav kak *pakat*, *takat*, *akat* i *fakat*, v čakavski sustav (isto) v *pakat*, *takat*, *akat* i *fakat*, a v kajkavski sustav kak *paket*, *taket*, *aket* i *faket* (zaradi pravila v tem sustavom da se fonemski skup *kt* na koncu reči mora „spotriti“ z nepostojanim a kak karakteristikom štokavskoga i čakavskoga sustava, odnosno nepostojanim *e* kak karakteristikom kajkavskoga sustava – usp. štok. i čak. *nokat* i kajk. *noket*). (Standardni jezik bude zbiral od *paktovi* i *pakti* – *paktovi*, od *taktovi* i *takti* – *taktovi*, od *aktovi* i *akti* – i *aktovi* i *akti*, a od *faktovi* i *fakti* – *fakti*. Standardni jezik bude zebiral i *aktovi* i *akti* zato jer mu *aktovi* značiju jeno: „činovi“, a *akti* drugo: „spisi“.) Genitiv vnožine bude v štokavskom sustavu glasil *pakata*, *pakta*, *paktova*, *pakti* ili *paktiju*, v čakavskom *pakat*, a v kajkavskom *paktov*. Tak bude glasil i

genitiv vnožine drugih imenic. V štokavskemu sustavu bude tak glasil jer v njemu genitiv vnožine imenic muškoga roda tipa o šteromu je reč ide po pet pravili: 1. ā brez vnožinskoga morfema *ov* i z nepostojanem *a*, 2. ā̄ brez vnožinskoga morfema *ov* i brez nepostojanoga *a*, 3. ā̄ z vnožinskim morfemom *ov* i brez nepostojanoga *a*, 4. Ț brez vnožinskoga morfema *ov* i brez nepostojanoga *a* i 5. *ijū* brez vnožinskoga morfema *ov* i bez nepostojanoga *a*. To se more videti na genitivu vnožine imenice *nokat*. On je i *nokata*, i *nokta*, i *nokti* i *noktiju*. Jedino nema genitiva *noktova* – zoato jer *nokat* ima vnožinu brez vnožinskoga morfema *ov*. Standardni jezik bu vendar, radi racionalnosti i ekonomičnosti, zebal samo oblike *paktova*, *taktova*, *aktova* i *akata* (z drugačkim značenjem) i *fakata*. Itd. Stopram tie padež, genitiv vnožine, pokazuvle kak su štokavski, čakavski i kajkavski zaprav različni sustavi.

Nije nevažno povedati i to da se vre v pojmu „starohorvatski“ (do konca 10. stotletja) skrivlejo (rastavleno) i starohorvatskoštokavski i starohorvatskočakavski i starohorvatsko- kajkavski.

Dok delimo štokavsko, čakavsko i kajkavsko narečje na njihove dijalekte, a njihove dijalekte na njihove govore, unda to delamo po načelu sustav > realizacija sustava. Unda niti štokavski, čakavski i kajkavski dijalekti, niti štokavski, čakavski i kajkavski imaju (metodološki rečeno) ikaj skupnoga. V tem su smislu i identičnosti njihovih pojavnih i spodobnosti njihovih pojavi prosta slučajnost. (Treba misliti i na'to da se sustavi kak sustavi ne razlikuvleju sam delimično, neg v celosti. Zato se vezano za njih ne pita če jesu i kuliko su isti i jesu i kuliko spodobni. Rečemo strukturalistički: dosta je sam jena semiološki relevantna razlika pa da bude reč o dvoa različita sustava.)

Vsaki se znači jezični sustav ostvarivle z govorom, od šterih se jen od njih, dok se za to nametneju potrebe, more zebrati kak temelj standardnoga, tj. javnokomunikacijskoga, govora, šteroga inače zovemo standardnim jezikom. (Takov se standardni jezik prie nam imenuje (i) književni jezik.) Tak da i štokavsko narečje kak jezični sustav i čakavsko narečje kak jezični sustav moreju imeti svoje standardne govore, iliti svoje standardne jezike. Temu su zaprav, kaj jih ima sam štokavsko, a nie i čakavsko i kajkavsko narečje, razlog, znoamo, društveno-političke zroki. V prvome redu je to želja za postizanjem nacionalnoga jedinstva, štero se postiguvle (i) jenim jedinim standardnim jezikom.

Takve gledanje na relaciju jenoga jezika-sustava suprotiv drugomu jeziku-sustavu i na relaciju jenoga jezika standarda suprotiv drugmu jeziku standardu ne dopušta niti mešanje njihovih lingvističkih zakonitosti (zakonitosti jezika kak sustava). Po njem se i standardnojezično, pa unda i normativno, i nestandardnojezično, pa unda i nenormativno, nahaja vnuter vsakoga od rečenih surelaciji jezik-sustav : jezik standard. (Čakavske i kajkavske surelacije su, dakak, potencijalne. Te znači surelacije njesu ostvarjene onak kak je ostvarjena surelacija štokavski jezik sustav : štokavski jezik standard.) Zoato je metodološki krivo govoriti o dijalektom vnuter štokavskoga standardnoga jezika kak pojavam z čakavskoga i kajkavskoga narečja. O dijalektizmima se, kak nenormativnim pojavam, vnuter štokavskoga standardnoga jezika more govoriti sam kak o pojavam štokavskoga jezika. Po tem dijalektizmi v horvatskomu standardnomu jeziku njesu niti čakavizmi niti kajkavizmi, nego štokavizmi. Dokažemo to!

Povedali smo da se jezični sustav ostvaruvlje z govorom. Po tem ne govorimo z jezikom, nek z govorom. Govorimo z govorom, al zafaljujući jeziku. (Sustava ovdí moremo poistovjetiti z modelom (coklji), pa unda moremo reći da se ne obuvlemo v model, neg v coklje štere su zdelane po modelu. Sustava moremo poistovjetiti i z nacrtom (hiže), pa unda reći da ne živimo v nacrtu neg v hiži napravljeni po nacrtu. Sustava moremo poistovjetiti i z planom (groada), pa unda reći da ne hodimo po planu, neg po vulicaj napravljenem po planu. Itd. Jezični sustav nije govor i obrnjeno, model nije coklja, i obrnjeno, itd., ali nie ga jenoga bez drugoga. Sustava, modela, nacrtá i plana moremo razmeti i kak zamisel. Človek je znači vsaku svoju delatnost najprej zamislil, pa tijam unda ostvaril. Nitijenu racionalnu delatnost čovek nije ostvaril, a da ju pre tega nije zamislil.)

Če kak značajke štokavskih govorov v zememo reflekse glasa jata, imeli bumo štiri različita govora. To so ijekavski, jekavski, ekavski i ikavski: *rièka* (v pismu *rijeka*), *riéka* (v pismu *rijeka*), *réka*, i *rika*. Moremo spomenuti i petoga, v šteremu se *t* i *j* stopiju v *ć*, *d* i *j* v *đ*, *z* i *j* v *ž* i *s* i *j* v *š*: *ćerati* (vs. *cerati*), *đevojka* (vs. *djevojka*), *zenica* (vs. *zjenica*) i *šenica* (vs. *sjenica*).

Dale. Je ga štokavskih govorovov v šterem se *h* ne zgovarja: *veliki gradova* (vs. *velikih gradova*), *aljina* (naspram *haljina*), *armonika* (vs. *harmonika*), *istorija* (vs. *historija*); štokavskih govorov v šterem se *ao* (v glagolskemu pridevu delatnomu) steguvle v *a* il *o*:

došo il *doša* (vs. *došao*); štokavskih govorov v šterem genitiv množine glasi *ijeh*, a dativ, lokativ i instrumental množine *ijem*: *velikijeh gradova* (vs. *velikih gradova*) i *velikijem gradovima* (vs. *velikim gradovima*) itd.

Dok vezda pitamo kakšna je relacija štokavskoga narečja proti horvatskemu standardnemu jeziku, odpovedamo: Štokavsko narečje je temelj horvatskoga standardnoga jezika. Al to neje točno jer štokavsko narečje nije temelj horvatskoga standardnoga jezika v celini, nek sam v jenem od svojih govora. Za horvatski standardni jezik je to novoštokavski govor zapadnoga tipa jekavskoga zgovora.

Za druge standardne jezike su temelji drugih štokavskih govorov. Tak je za srbski standardni jezik temelj drugi štokavski govor, za bošnjački – treći i za crnogorski – četrti.

Kaj to znači da jen jezični sustav more imeti već standardnih jezikov? – Je! Drugačke nacionalne i društveno-političke zajednice imaju mogućnost i pravicu da v okviru jenoga te istoga jezičnoga sistema postave drugačke jezične standarde. I to se nikak ne vupira proti surelaciji jezični sistem : govor. Vsaki od povedanih standardov v okviru štokavskoga jezičnoga sistema ima vse uvjete da to bude - standardni jezik.

Vre smo o napisima o lingvističkim i sociolingvističkim zakonitostjuma i o standardnemu jeziku i njegovem funkcionalnem stilu (2) povedali da (vsaki) sustav producira svoje falinge. Tak i štokavski sistem producira ono kaj v ovom il onem (razme se – sociolingvističkom) kondicijama je falinga. I štokavski sistem producira to onak kak njemu, tj. njegovem (lingvističkom) zakonitostjumu paše. Za njega su činjenice došale i došele činjenice drugih, njemu stranskih sistema (čakavskoga i kajkavskoga). Dijalektizmi su *došo* i *doša*, znači ono kaj producira njihov, tj. štokavski, sistem. Zato čakavizmi niti kajkavizmi nisu v horvatskemu standardnemu jeziku, neg štokavizmi. Čakavizmi i kajkavizmi v horvatskemu standardnemu jeziku imaju v principu istega sociolingvističkoga statusa kak npr. slovenizmi, bohemizmi, polonizmi, rusizmi, germanizmi i sl. Dakak da budeju oni, čakavizmi i kajkavizmi, v horvatskemu standardnemu jeziku, zarad svoje poviestne veze z njim, zarad horvatske književnosti napisane z njimi, zarad svoje vloge v kreiranju horvatske kulture i civilizacije, itd., imeli osebnu vlogu. Oni su bili, jesu i budeju nezbežni delnici horvatskoga standardnoga jezika. Kak – o tem v drugi prilici.

Vrnimo se na štokavizme kak dijalektizme v horvatskemu standardnemu jeziku.

Dok poglednemo kak su zastupljene norme standardnih jezikov v okviru štokavskega sistema v normativnem priručniku (npr. v pravopisom), moremo videti da je nekaj kaj je v jenemu standardnemu jeziku nestandardnojezično (nenormativno), to je v drugemu standardnojezično (normativno) – il: da je nekaj kaj je v jenemu standardnemu jeziku dijalektalno v drugemu standardnemu jeziku nedijalektalno. Tak su npr. v horvatskemu standardnemu jeziku pojave kak *ćerati*, *đevojka*, *ženica* i *šenica* dijalektalne, a v crnogorskemu standardnemu jeziku nedijalektalne, pojave kak *velikijeh* i *velikijem* v horvatskemu standardnemu jeziku su to činjenice njegve prešestnosti (*arhaizmi*), a su v crnogorskemu standardnemu jeziku to činjenice njegve vezdašnjosti itd.

V zaključku moremo povedati da su štokavsko, čakavsko i kajkavsko narečje drugački (jezični) sustavi i da v horvatskemu standardnemu jeziku imaju kak prvo onu vlogu šteru imaju (drugi) slavenski jeziki (če v obzir sam njih vzememo). Oni su znači osebjuna horvatska narečja, a nie narečja horvatskoga jezika. (Al to nikak ne znači da je jedno narečje manjše horvatsko od drugoga.) Zato je o čakavskem i kajkavskem pojavam v horvatskemu standardnemu jeziku krivo govoriti kak o dijalektalnim pojavam, tj. dijalektalizmom. Dijalektalizmi su nie pojave v horvatskemu standardnemu jeziku štere dohajaju z čakavskoga i kajkavskoga narečja, neg pojave štere dohajaju z štokavskoga narečja. V skladu s tem niti horvatsku književnost napisanu z čakavskim i kajkavskim narečjem ne bi trebalo zvati dijalektalnom književnostjum. Tak osamostaljena horvatska narečja (štokavsko, čakavsko i kajkavsko) dobivleju (i v prešestnosti i v denešje vreme) onu vlogu štera je njihova. A ona je i v horvatski književnosti i v horvatski kulturi i v horvatskemu standardnemu jeziku nezaobilazna.

* Prevod na Kajkavski: Željka Bujan
Online publicirala Kajkavska Renesansa

Originalni tekst:
KOLO, Godište VIII, br. 4, zima 1998.
Naklada Matice hrvatske